

Par Latvijas ornitoloģisko jubileju un citu vēsturisku rakstu sēriju

Cilvēku attiecībām ar savvaļas putniem mūsdienā Latvijas teritorijā senā vēsture sākās reizē ar pirmo cilvēku parādīšanos. Lubāna ezera apkārtnē arheologi ir atklājuši paleolīta laika apmetnes, kurās bija daudz ūdensputnu kaulu.

Tika secināts, ka pirmie mednieki ķēruši piļu tēviņus, kas palika uz spalvu maiņu šajā mitrājā. Arī vēlākos vēsturiskajos periodos putnu loma, galvenokārt kā medījuma, cilvēku dzīvē bija visai svarīga. Piemēram, 15. gs. bija izveidota Rīgas putnu ķērāju gilde, kuras locekļi bija profesionāli savvaļas putnu ķērāji. Vēsturiskie avoti liecina, ka tie bija latvieši, kuri labi pārzināja Rīgu un apkārtni, zināja labākās putnu pērēšanas vietas un regulāri piegādāja tirgum svaigus un žāvētus putnus. Savukārt 20. gs. politiskie notikumi mūsu zemē – divi briesmīgi pasaules kari, sabiedrības dalījums pēc etniskā principa, intensīva sovjetizācija un urbanizācija, mežu intensīva izciršana, mitrāju nosusināšana, degradācija un pārveidošana, putnu dalīšana “pēc izmantošanas vajadzības” (derīgajos un kaitīgajos), vides piesārņošana, 20. gs. 90. gadu sociālās un ekonomiskās problēmas – atstāja dziļas rētas kā cilvēku sabiedrībā, tā arī putnu populācijā un to dzīvotņu izskatā. Tomēr pēdējo divu simtu gadu laikā, pakāpeniski, cilvēku un putnu attiecības mainījušās uz pozitīvo pusi tieši putniem. Par cilvēku un savvaļas putnu attiecību likločiem stāsta mūsu kopīgā vēsture.

Mūsdienās ir pieejami daudzi informācijas avoti par savvaļas putniem Latvijas teritorijā, īpaši sākot no 18. gs. beigām. Lielākā daļa no vērtīgākajiem un interesantākajiem novērojumiem ir publicēti un ir pieejami pētniekiem (g.k. vācu, krievu, latviešu un angļu valodā), bet daudz nepublicētas informācijas, privātie

arhīvi un putnu kolekcijas gāja bojā, pazuda vai tika izkliedētas pa pasauli nemieru vai politisku pārmaiņu periodos. Faktiski tikai pēc neatkarības atgūšanas vēsturiniekiem parādījās iespēja “netraucēti” vākt visu iespējamo informāciju, lai mēģinātu no dažādiem informācijas fragmentiem (tos atbilstoši interpretējot) salikt kopā “vienotu mozaīku”, kuru mēs varētu uzskatīt par Latvijas ornitoloģijas (plašākā nozīmē – cilvēku un savvaļas putnu attiecību) vēsturi.

Man kā aktīvam putnu vērotājam un pētniekam “vēsturisko novērojumu” meklēšana un izmantošana bija pirmām kārtām saistīta ar nepieciešamību savos populārzinātniskajos vai zinātniskajos rakstos atzīmēt visu vēsturisko informāciju par kādu jautājumu. Tāpēc, jau kopš 20. gs. 90. gadiem, paralēli savas privātās ornitoloģiskās bibliotēkas veidošanai, manā arhīvā krājušies dažādi pārkopēti raksti, grāmatas un nepublicēti materiāli par savvaļas putnu novērojumiem vai pētījumiem Latvijā. Datortehnikas un digitālās fototehnikas parādīšanās ļoti atvieglāja šādas informācijas kopēšanu, uzglabāšanu, pārsūtīšanu, kārtošānu un izmantošanu. Ar laiku man ir radusies padziļināta interese par savvaļas putnu un cilvēku attiecībām Latvijā tieši vēsturiskajā kontekstā. Faktiski tas notika vairāku secīgu notikumu rezultātā.

Proti, 2000. gadu sākumā aktīvi iesaistījies faunistisku ziņu papildināšanā nesen nodibinātajā portālā “Putni Latvijā un pasaulē” (www.putni.lv), kurā tā veidotājs Agris Celmiņš digitālā veidā apkopēja arī visus reto putnu novērojumus, kuri tajā laikā bija pieejami literatūrā. Meklējot vēsturisku novērojumu oriģinālās publikācijas, atklāju arī virkni citu, līdz tam brīdim neapziņātu reto putnu novērojumu, kuri nebija publicēti pēdējā faunistiskajā

apkopojumā, t.s. pelēkā čeklīstā¹. 2003. gadā no J.Vīksnes aizņēmos Ievas Vilkas 1998.gadā sastādīto Latvijas ornitoloģiskās bibliogrāfijas publicēto avotu sarakstu. Šis apkopojums man ļoti palīdzēja iztrūkstošo rakstu meklēšanā turpmākajos gados. Ar laiku šo sarakstu krietni papildināju un precizēju, īpaši daudz nāca klāt periodiskā publicētā avotu, kā arī virkne ar publikācijām no vecajiem ornitoloģiskajiem žurnāliem, kuri pat nav pieejami Latvijas bibliotēkās. Pēdējos gados daudzi “jauni avoti” (publikācijas) tika sameklētas dažādos interneta resursos (digitālajās bibliotēkās), meklējot nepieciešamo informāciju pēc pētnieku vārdiem, vietu nosaukumiem, utt.. Pašlaik ap 80% no visiem zināmajiem informācijas avotiem par putniem Latvijā jau esmu savācis digitālā veidā.

2004. gadā uzsāku vākt visu iespējamo informāciju par Lizdēnu baronu Haraldu fon Loudonu, kas bija viens no aktīvākajiem baltvācu izcelsmes ornitologiem mūsdienā Latvijas teritorijā. Divu gadu laikā man izdevās sameklēt lielāko daļu no viņa publicētajiem rakstiem un no visai fragmentārajiem avotiem sastādīt pirmo pārskatu par pētnieka darbību, kuru barona 130 gadu jubilejas dienā (11.04.2006.) publicēju portālā “Putni Latvijā un pasaulē”. Par šo rakstu saņēmu vairāku prominentu putnu pētnieku pozitīvas atsauksmes, šo rakstu publicēja arī žurnālā “Putni dabā”. Tas arī bija labs stimuls turpināt “kolekcionēt” vēsturisko informāciju, gatavot un publicēt līdzīgus pārskatus. Desmit gadu laikā latviešu un krievu valodā kopā esmu publicējis 18 vēsturiskus rakstus par putnu pētniekiem, institūcijām un dažiem neatbilstoši dokumentētiem faunistiskiem novērojumiem, kā

¹ Виксне Я.А. (ред.) 1983. Птицы Латвии. Территориальное размещение и численность. Рига: Зинатне, 224 стр.

arī 10 rakstu sēriju par Latvijas ornitoloģiskajām jubilejām un citiem nozīmīgiem notikumiem, sakārtojot notikumus desmit gadu periodos (saraksts tālāk). Šajā jubileju sērijā 45 lapaspusēs kopā apskatīti 276 notikumi un publicētas 33 vēsturiskās fotogrāfijas (1909.–2011., lielākoties pirmpublicējumi!).

Gribētos atzīmēt, ka, strādājot pie šo materiālu apkopošanas un publicēšanas, ir atklātas daudzas kļūdas publicētajos avotos, īpaši gadījumos, kad pētniekiem nebija pieejami pirmavoti un tika pārpublicēta sākotnēji neprecīza informācija no citiem avotiem vai sniegta neatbilstoša interpretācija. Diemžēl dažas šādas kļūdas ir arī manos rakstos. Jebkurā gadījumā, šo desmit gadu laikā man ir izdevies apkopot un npublicēt tikai nelielu daļu no samērā apjomīgā mums atstātā vēsturiskās informācijas mantojuma, tāpēc ar šīs sērijas rakstu pabeigšanu šo rindiņu autora darbs pie ornitoloģijas vēstures izpētes nebeigsies. Mūsdienās ir vēl daudz "balto plankumu" mūsu zināšanās, piemēram, mēs pat nezinām,

kā izskatījušies vairāki aktīvi putnu pētnieki, kuri darbojās Latvijā 20. gs. laikā (līdz šim nav atrastas šo cilvēku fotogrāfijas).

Vēl lielāku stimulu turpināt darbu pie Latvijas ornitoloģijas vēstures mantojuma apzināšanas un popularizēšanas ir devis nozīmīgs atklājums, kuru izdarīju pērn: 2015. gada 11. februārī man nejausi izdevās sameklēt barona Haralda fon Loudona arhīvu, kas teju 100 gadus "nogulējis" Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas plauktos. Līdz šim ornitologu sabiedrībai par šāda arhīva esamību nekas nebija zināms un daudzi uzskatīja, ka tas ir gājis bojā kopā ar barona ievērojamo putnu kolekciju. Jau pēc pirmās arhīva apskates kļuva skaidrs, ka tas ir viens no vērtīgākajiem informācijas avotiem par ornitoloģijas attīstību gan Latvijas, gan arī Krievijas un Eiropas mērogā! Lai padarītu šos unikālos materiālus pieejamus visiem ornitoloģijas vēstures izpētes interesentiem, ir jāturpina darbs pie arhīva apstrādāšanas un publicēšanas vairākās valodās. Pirmais raksts par ba-

rona Loudona un ievērojamā krievu putnu pētnieka S. Buturļina saraksti (1904–1915), balstoties uz vēstulēm no minētā krājuma, jau sagatavots un atrodas iespiešanās.

Un visbeidzot, pēdējos desmit gados lielāko palīdzību vēsturisku jautājumu noskaidrošanā saņēmu no mūsu ornitoloģijas lielmeistariem, jau aizsaulē esošajiem Jāņa Vīksnes (1936–2015) un Ģirta Kasparsona (1933–2015). Viņu abu atbalsts dažādu vēsturisku jautājumu noskaidrošanā man bija ļoti nozīmīgs. Ar saviem atmiņu stāstiem, fotogrāfijām un citu informāciju aktīvi dalījušies arī ornitologi Juris Lipsbergs, Aivars Mednis, Juris Kazubiernis, Ieva Vilks, Aivars Petriņš, Agris Celmiņš, Māris Strazds, Dmitrijs Boiko un Ilze Priediece. Bez viņu palīdzības un atbalsta būtu daudz grūtāk "rekonstruēt" daudzus pagātnes notikumus, pastāstīt un parādīt fotogrāfiju veidā visiem interesentiem. Liels paldies viņiem!

RUSLANS MATROZIS,
matruslv@inbox.lv

Ornitoloģisku jubileju un citu svarīgu notikumu rakstu sērija:

- Matrozis R. 2007. Nozīmīgi notikumi un jubilejas 2007. gadā. *Putni dabā* 2007/1: 31–32.
- Matrozis R. 2008. Nozīmīgi notikumi un jubilejas 2008. gadā. *Putni dabā* 2008/1: 28–30.
- Matrozis R. 2009. Nozīmīgas jubilejas un notikumi 2009. gadā. *Putni dabā* 2009/1: 27–30.
- Matrozis R. 2010. Latvijas ornitoloģijas nozīmīgi notikumi un jubilejas 2010. gadā. *Putni dabā* 2010/1–2: 52–56.
- Matrozis R. 2012. Latvijas ornitoloģijas nozīmīgi notikumi un jubilejas 2011. gadā. *Putni dabā* 2012/1–2: 59–62.
- Matrozis R. 2012. Latvijas ornitoloģijas nozīmīgi notikumi un jubilejas 2012. gadā. *Putni dabā* 2012/3–4: 59–62.
- Matrozis R. 2013. Latvijas ornitoloģijas nozīmīgi notikumi un jubilejas 2013. gadā. *Putni dabā* 2013/1: 27–31.
- Matrozis R. 2014. Latvijas ornitoloģijas nozīmīgi notikumi un jubilejas 2014. gadā. *Putni dabā* 2014/1: 26–32.
- Matrozis R. 2014. Latvijas ornitoloģijas nozīmīgi notikumi un jubilejas 2015. gadā. *Putni dabā* 2014/4: 27–32.
- Matrozis R. 2016. Latvijas ornitoloģijas nozīmīgi notikumi un jubilejas 2016. gadā. *Putni dabā* 2016/1: 27–32.

Citas autora publikācijas par vēsturi:

- Matrozis R. 2006. Baltvācu ornitologam Haraldam Loudonam – 130. *Putni dabā* 16.1: 17–23.
- Matrozis R. 2006. Dabas pētniekam Johanam Bēzekem – 260. *Putni dabā* 16.3: 25–26.
- Matrozis R. 2006. Ornitologam Nikolajam Tranzē – 120. *Putni dabā* 16.2: 24–30.

- Matrozis R. 2007. Ornitologam Tāivaldim Strautzelim – 100. *Putni dabā* 2007/2: 54–57.
- Matrozis R. 2008. Zoologa Egona Tauriņa ieguldījums lauka ornitoloģijas attīstībā Latvijā 20. gs. 50. gados. *Putni dabā* 2008/3: 27–30.
- Matrozis R. 2009. Dabas pētniekam Bruno Bērziņam – 100. *Putni dabā* 4: 22–25.
- Matrozis R. 2009. Jurim Lipsbergam – 70. *Putni dabā* 2009/3: 10.
- Matrozis R. 2009. Pape'91. Aiz frontes līnijas. *Putni dabā* 2009/3: 16–17.
- Matrozis R. 2009. Skolu muzejam – 90. *Putni dabā* 2009/2: 26–28.
- Matrozis R. 2010. Ornitologam Kārlim Vilkam – 110. *Putni dabā* 2010/3–4: 56–63.
- Matrozis R. 2013. Pārdomas par tievknābja kuitalas novērojumu Latvijā 1926. gadā. *Putni dabā* 2013/2: 28–29.
- Matrozis R. 2014. Dabas pētniekam Georgam Lejiņam – 100. *Putni dabā* 2014/2: 42–48.
- Matrozis R. 2014. Kārļa Grigūļa ieguldījums Latvijas putnu faunas izpētē. *Putni dabā* 2014/2: 43–48.
- Matrozis R. 2014. Par melngalvas stērstes statusu Latvijā. *Putni dabā* 2014/2: 36–37.
- Матрозис Р. 2013. Жизнь и деятельность орнитолога и таксидермиста Фердинанда Штола (1874–1966). *Русский орнитологический журнал* 842: 249–257.
- Матрозис Р. 2013. Орнитологическая деятельность и судьба лифлянского барона Гаральда фон Лоудона (1876–1959). *Русский орнитологический журнал* 855: 641–662.
- Матрозис Р., Шергалин Е.Э. 2012. Игорь Алексеевич Столбов (1913–1995) – орнитолог и таксидермист. *Русский орнитологический журнал* 759: 1159–1168.
- Шергалин Е.Э., Матрозис Р. 2012. Николай Францевич Лазук (1949–1999) – уроженец СССР и таксидермист в Зоологическом музее Александра Кенинга в Бонне. *Байкальский зоологический журнал* 2 (10): 126–128.